

ÂŞIK KAYNARI'NİN ŞİİRLERİNDE SOSYAL ELEŞTİRİ SOCIAL CRITISM IN KAYNARI'S POEMS

Elif Gökçen BAŞBOZKURT DOĞANLI*

Öz

Âşık Kaynarî 21. yüzyılda yaşamış fakat varlığını popüler kültürün değişkenliği ve maddi yetersizlikler sebebiyle aksettirememiş olsa da gerek güçlü Türk milliyetçiliğinden gerekse yaşadığı topluma duyarsız kalmamasından hareketle; şiirlerinde kimi zaman öz eleştirilerine kimi zaman da topluma aksetmiş olumsuzluklara değinmiştir. Eserlerinin geneline bakıldığında çok yönlülüğü ve ileri görüşlülüğü dikkat çekmektedir.

Bu çalışma Âşık Kaynarî'nin terk-i dünya etmesi ve hayatta olduğu süre içinde de hak ettiği noktaya gelememesinden dolayı Kaynarî'nin hayatı ve eserleri hakkında yapılan ilk çalışma niteliği taşımaktadır. Çalışmada amaçlanan Kaynarî'nin toplumda fark ettiği aksaklıkların bazılarının şiirlerine yansımalarının incelenmesidir.

Anahtar Kelimeler: Âşık Kaynarî, Sosyal Eleştiri, Birey, Toplum.

Abstract

Âşık Kaynarî was living in 21st Century but even tough, he couldn't reach with his existence because of changes on the popular culture and financial inabilities, he didn't remain intensive to society with his powerful Turkish nationalism. Therefore, he referred sometimes self-image, sometimes problem reflected to the society in his versatility and forward-thinking.

This work has a first word qualification about Kaynarî's life and works. Because of, Âşık Kaynarî is dead and he didn't reach deserved place during his lifetime. The aim of this work is examining to which Kaynarî's realized that some problems in his society his poetries.

Keywords : Âşık Kaynarî ,Social Criticism, Person, Society.

1.Giriş

Toplum, bireylerden oluşan komplike bir yapıdır. Ancak toplumu var eden bireyleri de ürettikleri eserleri incelerken ya da değerlendirirken toplumdan bağımsız düşünemeyiz. Dolayısıyla diğer tüm bireyler gibi âşıklarımız toplumsal varlıklardır ve ürettiklerinde de âşığın yansımaları görülür. Dimağından dökülenler âşığın doğduğu, yaşadığı, beslendiği kültürden öğeler taşır. Âşığın parçası olduğu topluma karşı bir takım sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar içinde gerektiği yerde sazi ile gerektiği yerde sözü ile gördüklerini, öğrendiklerini paylaşmalı ve nakletmelidir.

Edebiyat tarihimiz içinde ilk eleştiri örneğini Orhun Abideleri'nde görürüz. Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib sadece yargılamamış, insanları doğruya sevk etmeye çalışmıştır. Toplumun eksik yönlerini dile getiren, çözüm yollarını gösteren pek çok eserin kaleme alındığı edebiyatımız, eleştiri kültürü yönüyle oldukça zengin bir hazineye sahiptir. Âşık edebiyatı özelinde yüzyıllar boyunca sosyal eleştirinin mısralara nakşedildiğini görmekteyiz. Âşık, eleştirisini yaptığı konuları kişisel ya da toplumsal olarak ifade edebilir. Ancak edebiyat tarihimiz boyunca görebileceğimiz üzere temel amaç aksaklıkları dile getirmek ve doğruyu göstermeye çalışmaktır.

Sosyal eleştiri bağlamında çalışmamızın konusunu oluşturan Âşık Kaynarî de son dönem âşık edebiyatı kültürü çerçevesinde şiirler söyleyen önemli bir ozandır.

2. Ozanın Hayatı

Şiir yurduna ismini Kaynarî olarak duyuran âşığımızın asıl ismi Kadir Akalın'dır. Kaynarî, 1934 senesinde Tokat ilinin Büyüközlü köyünde dünyaya gelmiştir. Zile ilçesinin batısında geniş bir

* Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Gazi Üniversitesi) Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, egokcenb@gmail.com

ova üzerinde bulunan Büyüközlü Köyü, çevrede Kağızman olarak bilinir. Köy, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşları sırasında Kars bölgesinin Ruslar tarafından işgali üzerine Kağızman ilçesinden göç ederek gelen aileler tarafından kurulmuştur. Bundan mütevellit, ozanımız kültüründen kopmamış ve Tokat kültürü ile de harmanlamıştır.

Babasının ismi Dursun, annesinin ismi ise Bedriye'dir. 3 çocuklu bir ailenin büyük çocuğudur. Kaynarî kendini bildiğinde 4 kişilik bir çekirdek aileye sahiptir. Nazmiye Hanım ile evlendikten sonra yaşanan dönem ve gelenekler göz önünde bulundurularak Kadir Bey'in eşi ve doğacak çocukları ile ailesinin evinde yaşamlarını idame ettirmesi gerekirdi. Fakat modern ve ileri görüşlü bir yanı olan âşığımız kendisine ayrı fakat yakında bir ev inşa etmiştir. Eşine derin bir muhabbet duyan ve gönülden bağlı olan Nazmiye Hanım, eşinin uzun süre evden ayrılarak yöre yöre gezip saziyla âşık meclislerinde bulunmasını ve dost ziyaretlerini anlayışla karşılamıştır. Küçük çaplı hayvancılık ve tarım ile çocuklarının karnını doyurmuş, evinin iaşesini temin etmiştir. Âşık Kaynarî'ye destek olan, onu teşvik eden, vefalı ve fedakar bir kadın imajı çizmiştir. Olgunluğu ve çalışkanlığı ile köy yerinde göz doldurduğu kadar çocuklarına da ideal insan örneği teşkil etmiştir. Nazmiye-Kadir çiftinin altı çocukları olmuştur. B u çocukların üçü erkek üçü kızdır.

Kaynarî, ne yazık ki köyde mevcut bir okul olmadığı için okuma yazma öğrenememiştir. Yakın çevresinden öğrendiğimiz kadarıyla okuma yazmayı biraz kendi çabası biraz da köy camisinde görev yapan müezzın sayesinde öğrenmiştir. Düzenli bir okul hayatının eksikliği Kaynarî'deki okuma aşkına engel olmasa da konuyla ilgili bir eserinde ilgililere şöyle seslenir:

Sana selam sayın maarif vekili
Bir tek yoklamadın garip fakiri
Düşünürsen diplomasız şairi
Şaire diploma ver diye geldim (17/1)

1.70 boylarında hafif kilolu, esmer sayılabilecek bir yapıdadır. Genel itibariyle sağlıklı bir bünyeye sahip olan Kaynarî psikolojik açıdan da dengeli bir insan profili oluşturmaktadır. İnatçılığı olmayan, hakkı ve adaleti savunan, neşeli ve enerjik birisidir. Tatlı dilliliği sayesinde kendisini bulunduğu her ortamda sevdirebilen, iletişim kurmada ve kendini ifade etmede yetkin bir kişilik olduğu ifade edilmektedir. Ama en çok hatırlanan ve ifade edilen yönleri herkese ve her şeye dair ürün verebiliyor olması ve hümanistliğidir.

Halk şiirinde genel itibariyle milli veznimiz kullanıldığı için ozanımızın bu düsturdan hareketle hece veznini tercih ettiğini görürüz. Herhangi bir eğitim almasa da kafiye ve redif konusundaki başarısı onun ozanlık yeteneğini gösteren önemli bir husustur.

Eserleri hakkında değinilmesi gereken bir diğer özellik de konu dağılımıdır. Eski Türk tarihinden modern Türk tarihine kadar uzanan bir çeşitlilik, sosyal tabakalaşma ve yozlaşma eleştirileri, hakim olduğu kültürlere delalet eden öğelerin baskın olduğu şiirler ve hem yer hem şahıs adlarındaki izge bizlere iyi, donanımlı, bilgili ve gözlem yeteneği kuvvetli bir ozan olduğunu ispatlar niteliktedir.

3. Tespit Edilen Eleştiriler

1. Düzen eleştirileri
2. Sosyal adaletsizlik
3. Zamandan şikayet

3.1. Düzen Eleştirileri

Âşıkların sıklıkla işledikleri konulardan birisi toplumsal düzen ile ilgili olanlardır. Zirâ bu tema çerçevesinde işini gerektiği şekilde yapmayanlar, haksız yere mevki işgalinde bulunanlar, halkı çeşitli yollarla sömüren, birtakım adaletsizliklere davetiye çıkaran tipler görülür.

"Sahibi vardır" başlıklı şiirinde girizgâh yapmak yerine doğrudan rahatsızlığını ifade ederek açık sözlülüğünü gösteren ozanımız aynı şiirin bir başka dörtlüğünde tanık olduğu yahut bilgisi dâhilinde olan durumun tek bir kişi için geçerli olmadığını; genel itibariyle görevi suistimalin bireye bir de kibir yüklediğine değinerek bölge halkının sözcülüğünü yapar:

SAHİBİ VARDIR

Zulüm yapıp muhtar üzme milleti
Bizim muhtar cehennem illeti
Tahsili yok bilmez insan kıymeti
Zulmetme bu mülkün sahibi vardır.

Gel muhtar bey olma fırsatı kadim
Silindir defterden kalbi küşadın
Sana ıvğa veren şeytan'ı lain
Şeytanı köreden Allahımız var.

Çoğu muhtar kendini adam sanıyor
Serseri azalar ona kanıyor
Kendilerini bir insan olduk sanıyor
Milletin uyanık duyguları var.

Köpeğe tay olmaz sarsan göçünü
Aza muhtar düşünmezler geçimi
Önümüzde yakın muhtar seçimi
Bizimde rüşvetçi muhtarımız var.

“Muhtar” başlıklı bir diğer şiirinde ozanımızın sık sık seyahat ettiği göz önünde bulundurulursa pek çok insanla temas ettiği, bu insanların dertlerine ve sevinçlerine ortak olduğu, yaşanılanlardan hazzetmediği görülür.

Bu şiirin:

“Diplomasız insan muhtar olur mu
Olursa da hiç idare bilir mi
Koyun kaval çalsa tadı kalır mı
Parmak basar imza bilmez ne haber.”

dizelerinde muhtarın yaptıklarından alenen bahsetmese de muhtarın bu görev için yeterli olmadığı

“Seçimsiz muhtarın hali buymuş
Geçim lazım diyen mazlum uyumuş
Meğer muhtar olmak köye bey imiş
Asıl takip eder soydan ne haber.”

dizeleri ile illegal bir şekilde muhtar olduğunu ve köylüleri kullanıp kandırdığını da anlatırken aslında köylülerin kandırılmaları yönüyle suçlu olduklarına da temas eder.

Dede Korkut Kitabı'nda rastladığımız gezgin bir ozan tipi vardır ve bu ozanın görevi iletişimi sağlamaktır. “Türkiye sahası âşıklık geleneğinde bu tip ozanların özel ve önemli bir yeri olmuştur. Özellikle 19 ve 20. yüzyıllarda bu ozanların iletişim gücünden yararlanılmıştır.” (Yakıcı, 2009, 22).

“Bildirin” başlıklı şiirin:

“Sel gelipte arparları batırdı
Kavakları bütün yere yatırdı
Kimisi dizine vurup oturdu
Feci hali vekaletle bildirin.

Sel geliyor yine çağlar dereler
Yekün on beş bine çıktı zararlar
Ot saman yok zabunnadı davarlar
Feci hali vekaletle bildirin.”

dizeleri ile âşığın kendisi için belirlediği misyon çerçevesinde sadece aşk, sevgi, özlem temalı konular olmadığı; Yakıcı'nın belirttiği üzere âşığın gezgin ozan tipi gibi sosyal habercilik yaptığının somut bir örneğini görürüz.

3.2.Sosyal Adaletsizlik

Âşıklar gönlü ve sözü zengin insanlardır; ancak toplum içindeki yoksulları da ilk onlar görürler. Çünkü yaşadıkları coğrafyada yoksul, hep ezilen ve ötekileştirilendir. Akabinde ise mümkün olduğu kadar sosyal dengesizliğin, sosyal adaletsizliğin tokadı yine yoksulu bulur.

“Var mı?” başlıklı şiirinde “düşenin dostu olmaz” mantığına bir atıf yaparak paranın insanlarca her kapıyı açabilen ve her insanı dost olarak yanında tutmaya yeter bir meta olduğuna gönderme yapar. Toplum, zor zamanlarda gösterdiği birlik ve beraberlik ile aşılmaz dağları aşabilir kudrettedir; fakat materyalist yaşam ile toplum bağlarının çözüldüğü ve paranın da bu çözülmeye güçlü bir faktör olduğuna işaret eder:

VAR MI?

Elim kolum hiç tutmuyor iş görem
Benim rızkımı da Yaradan vere
Ayağı kayanı hiç olmaz soran
Bir yol fakir ol da bak dostun var mı?

Cebinde bulunmaz beş kuruş paran
Bütün dostlarınla açılır aran
Şayet cebinde tükenirse sigaran
İçmeye bir tütün verenin var mı?

Eğer yoksul isen karnın doyar mı?
Düşkünün yüzüne hiç şans güler mi?
Yoksulluk illettir bir gün biter mi?
Kaderine şükredip gezenler var mı?

“Adı Yok” isimli şiirde sadece eleştiri yapmakla kalmaz, bahsettiği bölgenin geçim kaynaklarından ve halkın alım gücünün ne olduğuna dair bilgiler de vermektedir. Bu yönüyle o gün ve şartlara ışık tutan bir haberci gibidir. Mesela şu dizelerde:

Köylü zam bekliyor bakla pancara
Vita,sana,tama netsin tencere
Fenni gübre krediyle anbara
Naylon,aliminyum,bakır adı yok

köylünün hangi tarım ürünlerini ürettiğini ve hangi metallerin para ettiğini anlatır.

ADI YOK

Bildiğimi söyleyemem ne ise
Böyle yaşayalım devir iyi ise
Bir nağme yazayım bizim reise
Kaza şirin zamlı köyün adı yok.

Vadetmiştin hani fakire malı
Zamlandı hamalın sicimi hani
Fakir baygın solur zenginler gani
Arı çiçek toplar balın tadı yok.

Buğday olan piyasaya götürür
Para sahipleri serbest oturur

Fakir teselliyle günün bitirir
Oğul isim olmuş hiç de adı yok.

Şu düşmanı fırsatına düşürsek
Çanakkale boğazından aşırısak
Zamsız bari ıspanak pişirsek
Madımak da olsa pastırması yok.

Fakir olan ezilmeye, karın tokluğuna yaşamaya hatta canı için elindekinden olmaya mecburdur. "Fukara" isimli şiirde şikayet etmenin bir anlamı olmadığını, bilhassa üçüncü kıtada herkesin kendince bir yol tuttuğunu dillendirir.

FUKARA

Bugünkü yevmiyem elliye geldi
Demez ki ömrümün yarısı kaldı
Doktora muayene parası oldu
Eczaneden beri gelmez fukara.

Fakirlerden inşaatçı ekseri
Kimi mala alır kimi keseri
Kendinden sanatkarsanar serseri
Tuğla işler pirket örer fukara.

Kimi fayans döşer kimi mozaik
Ben ustayım diye pozar yapar geyik
Ne mimar müteahhit ne belli büyük
Kireç kuyusunda ölür fukara.

Kaynarî' de görmüş gibi yazıyor
Kimi iş aramak için geziyor
Kimi yapılı pazarlığı bozuyor
Birbirine rekabetçi fukara.

3.3.Zamandan Şikayet

"Kalmadı" başlıklı şiirinin şu dördlüğündeki:

Yiye bir gün böcek cücek
Batıdan güneş doğacak
Kızlar kendini övecek
Dünürlükte iş kalmadı.

dizeleri ile dünya düzeninin bir gün adeta tersine dönmek suretiyle güneşin batıdan doğacağını söyler. Kaynarî; bu duruma, bir tür saygısızlık olarak görülen genç kızların kendilerini övmeleri ve ebeveynlerinin buna müdahil olmamalarından ortaya çıkan mütevazılıktan uzak bir anlayışın sebebiyet vereceğini ifade eder.

"Zamane kızları" başlıklı şiirinin özellikle şu dizelerinde:

Şimdi kızlar çok endamlı geziyor
Kimi altın kimi inci diziyo
Anneden izinsiz çoğu geziyor
Arayıp eşini bulan kızlar var.

Çok severler gayet kalem ökçeyi
Dolaşır gezerler bağı bahçeyi

Bazısı da koltuğuna bohçayı
Kıstırıp da kocasını bulan kızlar var.

Çoğu kızlar beğenmezler keten basmayı
Alışmış hazır elbiseler giymeyi
Kimi üç istiyor gıramusayı
Kuyumcu dükkanı gezen kızlar var.

Kimi der ki kadifeden birisi
İpekli malikan onun yarısı
Altın saat olsun derki birisi
Kendi çehizini dizen kızlar var.

sözleri ile ifade ettiği üzere “eski dönem” diye tabir edilen ve çoğu zaman kişinin bildiği, gördüğü, hatırladığı zaman dilimindeki sosyal hayat kurallarının artık değiştiğini, bu değişimin bir gelişimden ziyade tasvip edilmesi zor olan bir yozlaşma olduğunu, bu duruma kimsenin bir müdahalesinin bulunmadığından dert yanarken aslında ileri görüşlülüğü ile değişen dünya düzeninde yozlaşmanın bu gibi davranışlarla sınırlı kalmayacağını, toplumun bireylerden oluşan bir kitle olduğu göz önünde bulundurulursa tamamına çeşitli şekillerde zarar vereceğine delalet eder.

“Ne fayda” başlıklı şiirinin ikinci kıtası olan;

Para lezzet verir damah insana
Damah etme mala ermen ihsana
Sultan Süleyman’a dönüp baksana
Dünya kadar malın olsa ne fayda.

dizelerinde sadece eleştiri yapmamış öğüt ekleyerek bir çözüm yolu da sunmuştur. Maddi varlıkların insana fayda sağlamayacağına işaret eden Kaynarî, Sultan Süleyman örneğiyle dünyanın faniliğini vurgulamaktadır.

Sonuç

Toplumunu oluşturan unsurlar arasında sacayağı diye tabir edebileceğimiz öğeler vardır. Bu öğelerin başında ise sosyal hayat bulunur. Şüphesiz ki adaletsizlik, asayişin bozulması, halkın iç huzurunun, birlik ve beraberliğinin sarsılması gelecek günlere ve nesillere dek aksedebilecek onarılmaz yaralar açabileceği gibi aksaklıkların ve eksikliklerin giderilmesi de toplumsal gelişim için yarar sağlar. Toplumdaki mevcut durumu görüp idrak edip lisan-ı münasiple bildirmek ise yetenek ve sanat gücü ister. Sık sık seyahat eden sazın ve sözün sultanları konumundaki ozanlarımız bu yeteneği ve sanat gücünü üst seviyede barındıran kimselerdir. Bilhassa Halk Edebiyatı’nda coğrafyasını bilen, halkın ruhunu, örf ve ananesini ilmek ilmek işlemiş bu mihmandarlar ileri görüşlülükleri, duyarlılıkları ile toplumun sesine nefes olmuşlardır.

Eserlerinin genelinden kavrayabildiğimiz kadarıyla naif bir kişilik olan Âşık Kaynarî yıkıcı değil yapıcı olmaya çalışarak gördüğü ve duyduğu problem veya problem teşkil etme potansiyeline sahip her noktayı dile getirmeye çalışarak ozanın temel görevini icrâ eder. Daha önce eserlerini medya vasıtasıyla halka ulaştıramayan, herhangi bir televizyon programına katılmayan ve maddi yetersizlikler sebebiyle hak ettiği mertebeye ulaşamayan Kaynarî hakkında yapılan ilk inceleme sayılabilecek bu çalışmada onun şiir evreninin bir parçasına yolculuk yapmak amaçlanmış ve bu doğrultuda bazı eserlerine sosyal eleştiri mahiyetinde bakılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Arı, Bülent (2015). Âşık Şiirinde Toplumsal Eleştiri. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.32, s. 262-284.
- Çıblak, Nilgün (2008). *Âşık Şiirinde Taşlamalar*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Çıblak, Nilgün (2004). Günümüz Âşıklarından Devran Baba. *Millî Folklor*, C.8, Y.16, S.61, s.77-89.
- Günay, Umay (2008). *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*. Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- İçel, Hatice (2009). Çıldırli Âşık Şenlik’in Şiirlerinde Halk Kültürü Unsurları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, s. 11-29.
- Kaya, Doğan (2007). *Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Basım Yayım.
- Özcan, Hüseyin (2014). Türk Halk Şiirinde Sosyal Hayat Bağlamında Âşık Dertli’nin Fes Redifli Şiiri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7/33, s. 234-239.